

MARKÓ BÉLA

TRANSZSZILVÁN VÁROSÁLOM

Az számít, hogy
ostromlók vagy
ostromlottak
vagyunk-e. Itt
Erdélyben csakis így,
ilyen értelemben tudok
a városaimra, vagyis
a váraimra gondolni...

■ Nem tudom, a katarziszba, amit egy műalkotásnak ki kellene váltania belőlünk, beleértődött-e valaha is a megszegyenülés. Már amikor egyáltalán illett még katarziszról beszélni. Hiszen ma, iróniával és öniróniával relativizált korunkban legfennebb a műélvezetről elmélkedhetnék, ami persze úgy viszonyul régi idők irodalomolvasóinak lelkesültségéhez, mint a szeretkezés a szerelmeskedéshez. Az egyik már-már csak technikai kérdés, a másik érzelmi, de amikor éppen nem divat könnybe lábadni, vagy legalábbis nem tanácsos a könnyeket bevallani, akkor azzal a megszegyenítő élménnyel sem tudok mit kezdeni, amit az utóbbi évek legtisztább, legjózanítóbb olvasmánya keltett bennem: *A kereszties háborúk arab szemmel* (Európa Könyvkiadó, Budapest, 2012). Igaz, nem szépirodalmi fikcióról, tehát hagyományos értelemben véve nem műalkotásról van szó, hanem egy különös történelmi krónikáról. A szerző, Amin Maalouf libanoni származású francia író, aki 1983-ban jelentette meg ezt a sajátos munkát. Ugyanis részletesen, fordulatosan, tulajdonképpen érzelemmentesen, de szándékoltan egyoldalúan meséli el a kereszties háborúk két évszázados történetét: kizárólag arab történészek, krónikások, szemtanúk elbeszélését felhasználva. Nem is próbálja az *audiatur et altera pars* elvét alkalmazni, és döbbenetes hatást ér el ezáltal. A kereszties háborúk „szent” célját lehántva erről a két évszázadról – mivel *arab szemmel* nyilván más a „szent” és a „profán” –, hódítók és meghódítottak, támadók és védekezők metafizikától, transzcendenciától megtisztított történetévé egyszerűsödik az egész, de csakis a védekezők szemszögéből. Ez-

által nagyon hamar más lesz a tét az európai, úgymond keresztény kultúrában nevelkedett olvasó számára is, és nem tehetünk mást, oda kell állnunk legalább egy könyvolvasásnyi időre a megtámadottak mellé. Akik az identitásukat védik. Márpedig a védekezőknek mindig igazuk van, a támadók mindig barbárok, ezt megtapasztaltam saját eddigi olvasmányaimból. Mint ahogy ugyancsak igazuk van a veszteseknek, Székely János remekművű – katartikus! – verséből tudjuk (*A vesztesek*), amit én többek közt ezért is, de megformáltságáért is a magyar líra egyik kiemelkedő csúcának tartok. (*Nem válogat a győzelem, / Mindegy neki, / Egyformán felemel / Hamisat és igazat. / Ám a vereség, / Tönkrejutás, megalázás / Jogot ad, igazat ad. // A győztes igaza meghal, / A vesztesnek igaza lesz. / Mióta világ a világ, / Az nyer igazán, aki vesz.*) Székely János leleményéhez képest – hogy a megvert támadóknak, akiknek addig nem volt igazuk, vesztesekként egyszerre igazuk lesz, Amin Maalouf műve egyszerű: az egymás közt is háborúzó arabokról belháborúik kapcsán árnyalt képet tud adni, és ha kell, sok rosszat el is mond róluk, de ők alapvetően mind-mind megtámadottak, vagyis igazuk van a keresztényekkel szemben. Emiatt szégyenül meg a magyar irodalom két legnagyobb ifjúsági regényéért, az *Egri csillagok*ért és *A Pál utcai fiúk*ért rajongó olvasó. Nem arról van szó, hogy most hirtelen át kellene állnunk Ács Feriék vagy Szulejmánék oldalára. Nem. Ez ugyanis lehetetlen, mert ők támadók voltak, hódítók, meg akarták fosztani az egrieket vagy a Pál utcaiakat az identitásuktól, a vártól, illetve a grundtól. Megszégyenítő, de ugyanakkor felemelő érzés is rájönni arra, hogy az igazság nem nyelvtől, kultúrától, nemzettől és vallástól függ, hanem helyzettől. Ajánlom ezt az olvasmányt kezdő és haladó nacionalistáknak, szemnyitogató lesz, nem pedig bicskanyitogató, hogy stílszerűen fogalmazzak. Különösen az olyan tanulságos kis történetek, mint például a hajdani főníciai város, Túrosz ostroma, amikor a Balduin által vezetett „franzsok”, vagyis keresztetek kénytelenek meghátrálni, mert: „*egy Tripoliszból származó tengerész, aki fémmegmunkálásban és haditechnikában is egyaránt járatos volt, horgas végű acélhuzalokat készítettett. Ezeket kivetették a [faltörő] kosra, s bele is akasztották a tetejébe, az oldalába. A huzalok végét a védők markolták, s oly erősen kezdték rángatni, hogy a fatorony megingott. Hogy föl ne boruljon, a franzsok többször kénytelenek voltak szétrombolni a saját faltörő kosukat.*” (158–159.) Ugye hogy eszünkbe jut a mérnöki tudású Bornemissza Gergely? Hát még egy kicsivel odébb, amikor ez a ravasz tengerész: „*Fatákolmányokat állítottatott fel, s a tetejükre mindenféle hulladékot és ürüléket tartalmazó, hatalmas edényeket vitetett. Amikor bűdös és ocsmány tartalmukat a támadókra zúdították, mindjárt nem tudták olyan jól irányítani a faltörő kos mozgását.*” (159.) És így tovább, jön majd az égő olaj és gyanta is. Ibn al-Kalániszí, akinek korabeli krónikáját a szerző idézi, így fejezi be: „*Látván mindezt, a franzsok elvesztették bátorságukat, felgyújtották a táborukba épített barakkokat, és elvonultak a falak alól.*” (160.)

Íme, hogyan cserélhetők fel a szerepek, miként lesz csupán metaforává az, hogy keresztény vagy muzulmán, és hogyan válik le rólunk minden, amit identitásunk leglényegének hittünk. Mindez végül is nem számít. Eger vagy Túrosz csak jelkép. Az számít, hogy ostromlók vagy ostromlottak vagyunk-e. Itt Erdélyben csakis így, ilyen értelemben tudok a városaimra, vagyis a váraimra gondolni, hiszen a magyar nyelvben – de nem csak a magyarban – vár és város etimológiailag összetartoznak. (Milyen érdekes, hogy a románba viszont a magyarból került a város szó: *oraș*, de ez az átvétel nem jelent sem többet, sem kevesebbet, csak azt, hogy egymástól lényegileg különböző rendszerekben éltünk valaha.) A váraim: *Kézdivásárhely*, amely egykor teljesen az enyém volt, tulajdonképpen meg sem ostromolták, amíg ott éltem, azután *Kolozsvár*, amely *Cluj* szorításában vergődött már régóta, amikor én ott egyetemista lettem, tehát csak félig volt az enyém. Majd *Marosvásárhely*, immár negyven éve, egy fél város, amelynek a másik felét úgy hívják, hogy *Târgu Mureș*. Ostromlot-

tak és ostromlók a falakon belül, így éltük meg sokszor, ettől az érzéstől nem lehet szabadulni. Egy város volt hát, ismétlem, egészen az enyém, kettő pedig csak félig, mert Erdély olyan, mint az orosz Matrjoska babák: kiveszed Cluj-Napocából Kolozsvárt, de Kolozsvárból is kihúzhatod Klausenburgot.

Lett aztán egy olyan városom is, amely valójában egyáltalán nem az enyém. Erdélyen kívül, az úgynevezett regátban, az ókirályságban, Bukarest. Elárulhatom, felszabadító érzés úgy járni-kelni, egy idő után már-már otthonosan, egy városban, hogy nem akarsz meghódítani, nem vagy sem ostromló, sem ostromlott, nem kérsz számon tőle semmit, és mégis benne élsz. De hadd vegyem sorra: a teljes azonosulástól a teljes, felelőtlen idegenségig tart az én utam városról városra, reményről reményre, úgy hiszem, mindhalálig. Nem tehetek róla, tényleg erről szól minden körülöttem: a városról. És talán arról a mégis-mégis keresztényi vigaszról, hogy megnyeri, aki elveszíti. De ez inkább csak képmutatás részemről. Urbánus vagyok, őszintén szólva ez is egy vallás. Urbánus? Most jövök rá, mást jelent ez a szó is itt Erdélyben, mint Magyarországon. Nem annyira modernitást, inkább identitást. A falut ugyanis később akarták elvenni tőlünk – falurombolás, bulldózerek, Ceaușescu –, előbb a várost. Lehet, mégsem vagyok igazi városlakó, tehát polgár a szó szoros értelmében, csak birtokos, birtokkal, birtok nélkül.

Mondtam már, Kézdivásárhelyen születésemtől, 1951-től 1970-ig, amíg Kolozsvárra kerültem, még mindenképpen birtokon belül voltam. A kettős beszédet megtapasztaltam ugyan, de ez a kommunista rendszer – minden totalitárius rendszer – sajátja volt, nem a székely kisváros specifikuma. Másképpen lehetett beszélni otthon, másképpen az iskolában. Bár a szüleim igyekeztek mérsékelni az ellentmondást, ettől senki sem szabadulhatott, hiszen a családban december 24-én este angyal hozta a karácsonyi ajándékot, az iskolában és az apám hivatalában december 31-én jött a télapó, télifaünnepélyen. De a város egy volt, egész volt, enyém volt. Főteréről körkörös szétágaztak az Erdélyben is egyedülálló udvarterek, egy ilyenben laktunk mi is kezdetben, és ha a főteret körbejártuk, magyarul tanítottak olvasni a cégtáblák: Vasudvar, Gyógyszertár, Könyvesbolt, Élelmiszer. Magyar nevük volt a pici város icipici negyedeinek is: a Mézesdomb színes házikói, már-már földbe csúszó apró ablakokkal, az egykori mézeskalácsosok fertálya, aztán a Degecia, a kocsikenőcsösök, talán cserzővargák negyede. Meg a kisváros annál is kisebb iskolavároskája: a Kanta. És a csak gúnynéven ismert kocsmák: a Kapca vagy a Köpködő. A valamivel elfogadhatóbb Maros vendéglő és az annál is elegánsabb Bujdosó és Pantalló! Körös-körül pedig rétek, dombok, patakok, mind-mind egyetlenegy nevet viselők: Samu-kert, Fehér Martok, Akasztófa-domb, Kászon pataka, Torja pataka. És a Tolnai Világlapja Jancsóéknál, Ancika néninél és Dani bácsinál. Meg a csakis magyarul recsegő, dübörgő, puffogó márkás motorbiciklik: IZS, MZ, Jawa, egy-egy háborúból ittmaradt, erős morgású BMW vagy Zündapp, de Magyarországról ideszakadt Pannóniák és Danuviák is oldalkosárral vagy anélkül. Csak az a város volt egészen az enyém, csak az érthette igazán, hogy mit mondok, és értettem én is, ha megszólított. Nem tehetek róla, máig nehéz elfogadnom, hogy nem mind arany, ami fénylik, és nem mind otthon az sem, ahol magyarul szólnak hozzád. Nem is lesz már nekem teljesen, mindenestől, kutyástól, macskástól egyetlen városban egyetlen városom, de ebbe már rég-rég beletörődtem. Nem több, résztulajdonos lehetnék legalább!

A kommunista kor kettős beszéde talán elhallgatott, de Erdély-szerte zavarog azóta is – és azelőttől is – egy másik kettős beszéd, amely kétféleképpen számolható fel: úgy, hogy az egyik identitás lassan eltűnik, és marad az előbb országosan, majd városról városra egyeduralomra jutó többségi kultúra, de véget vethetnének olyképpen is ennek a kettősségnek, hogy megbékél egymással a két közösség, és kiegyeznek közös városaik jellegében, tolerálják a másikat. Más szóval, elfelejtjük, hogy ost-

romlottakra és ostromlókra oszlunk, és egyszerűen csak magyarok és románok leszünk. Lehetséges-e ez? A Pál utcai fiúkat és a vörösingeseket össze lehet-e békíteni? Attól tartok, hogy egyelőre legfennebb hosszabb vagy rövidebb fegyverszünetekben reménykedhetünk, és hogy ezalatt hátha sikerül meggyőzni egymást a fegyversörgés értelmetlenségéről. Arról, hogy *inter arma silent Musae*, fegyverek közt románul is, magyarul is hallgatnak a múzsák.

De ma még mást nem mondhatok, csak azt, hogy ostromlott városokban éltem le az életem nagy részét. Ahogy hajdan víztől, élelemtől a várakat az ostromlók, úgy próbálta a diktatúra elvágni az utánpótlástól még a hatvanas évekkel kezdődően az erdélyi nagyvárosokat, Kolozsvárt és Marosvásárhelyt is. Valószínűleg nem is értik a fiatalabb nemzedékek, ha felidézem a „zárt városok” emlékét, ezekben végleg letelepedni magyaroknak csak sok-sok éves várakozás után lehetett. 1974-ben kerültem Marosvásárhelyre, és csak valamikor a nyolcvanas évek első felében kaptam oda szóló személyazonossági igazolványt, addig ideiglenesen ott tartózkodónak számítottam, ami – ezt is nehéz ma megmagyarázni – számos hátránnyal járt. De a lényeg: ezzel a módszerrel tökéletesen ellenőrizni és alakítani lehetett a fontosabb erdélyi városok etnikai összetételét. Nőtt az ostromlók száma a falakon belül, és csökkent az ostromlottaké. Persze a falak emlegetése is csak metafora, hiszen a várfalak bent voltak már láthatatlanul a közösen használt utcákon, tereken, sétatéri padokon, ahova le-leülhettek ezek is, azok is megpihenni. Kolozsváron hamar megtanultam, hogy csak fél- vagy harmadvárosban gondolkodhatom, de titokban mindig tudnom kell, hogy ez az egész az enyém. Nincs mit tennem, el kell tűrnöm, hogy a *Napoca* utcában járnak-kelnek az ostromlók, de mi ostromlottak a hajdani *Jókai* utcában vagyunk, köszönünk az ostromlóknak, ők is köszönnek nekünk, ha ismerjük egymást, talán még egyet is értünk a rendszer utálatában, de tulajdonképpen másik térben, sőt minden bizonnyal másik időben is élünk, csoda, hogy ennek ellenére látjuk egymást, ha ők ott álldogálnak a *Mihai Viteazul* téren, mi pedig látogatóba megyünk barátainkhoz a *Széchenyi* térre. Nevek harca ez, kegyetlen és gyermeketeg, máig dül Erdély-szerte. Fárasztó belülről is, mindenholnan ostromlott városlakónak lenni, láthatatlan utcátáblák után igazodni immár évtizedek óta Marosvásárhelyen is. Azt írja, hogy *Călărașilor* utca, és úgy mondjuk: *Kossuth* utca. Meg a *Horea* utca, amely *Baross Gábor*, a *Bradului* utca, amely *Munkácsy*, a *Rodnei* utca, amely *Kemény Zsigmond* és így tovább. Egy-egy közös pillanat csupán: *Köteles Sámuel*, *Bolyai János*, *Bartók Béla*. Van ilyen is, de ki tudja, mondják-e hangosan ezeket a neveket az ostromlók, és ha igen, hogyan. Nekünk folyamatos agymunka, azt is mondhatnám, intellektuális perverzció ott lenni, ahol már nem vagyunk, nevekből és illatfoszlányokból idézni a múltat és járni „az eltűnt idő nyomában”. Proust a mi szerzőnk, és valamilyen rafinált memóriajáték az életünk. Időnként még annak is felszabadító hatása van, ha eltévesztjük, és 1989 előtti nevén *Lenin* utcának nevezzük a mai *1989. december 22.*, egykori *Szentgyörgy* utcát. Mindegy, csak ne az legyen, ami van, csak ne úgy hívjuk, ahogy az ostromlók. Akik annak idején, a nyolcvanas évek második felében szó nélkül elfogadták, hogy a szultán, a király, a vezér vagy a vezír parancsba adta: a sajtóban az erdélyi városok nevét magyarul leírni nem szabad. Nemcsak Bizánc volt nominalista, hanem a mai erdélyi társadalmunk is ilyen, magyarok, románok egyaránt: az van, amit mondunk vagy írunk. Ezért nem szabadott magyarul leírni magyar szövegben – ki hiszi el ezt ma nekem? –, hogy Nagyvárad, Kolozsvár, Marosvásárhely, Brassó, Sepsiszentgyörgy. Így lett aztán botcsinálta költő minden újságíró, és hemzsegett a lapokban a „Pece-parti Párizs”, a „kincses város”, a „Somostető alatti város”, a „Cenk alatti város”, az „Olt menti város”. Tessék utána lapozni! Tragikomédia. Csakhogy ennek a komikumát mi akkor nem nagyon értékeltük, a tragikumát annál inkább.

A diktátorok tudják, hogy a jövő felé az út a múlton át vezet, át kell keresztelni az utcákat, a tereket, a városokat, emlékek nélküli mankurtokká kell tenni az ostromlottakat. Addig is irgalmatlanul ki kell irtani a nyilvános beszédből mindent, ami a múltra emlékeztetne. Erdélyben szinte minden városban két város van, de ezek nem válnak szét láthatóan, és az odalátogató turistának furcsa lehet ugyan időnként, hogy Róma és Bizánc nyomai egyaránt fellelhetők, karcsú katolikus vagy protestáns templomtornyok között itt is, ott is tömör, feldönthetetlen hagymakupolák hatalmas púpjai, egy hajdani vagy majdani áradat megfagyott hullámhegyei. A „Szép város Kolozsvár” szövegét ma már talán úgy kellene énekelni: „Két város Kolozsvár”. Mint ahogy két város Marosvásárhely is, de Nagyvárad, Szatmárnémeti, sőt lassan Csíkszereda, Sepsiszentgyörgy is. És udvarteres szülővárosomban is ott rejtőzik már kicsiben egy másik Kézdivásárhely, amelyet úgy hívnak: *Târgu Secuiesc*. De azért az a város még nincsen félbevágva, nem érzi még az emlékező a felejtés hivatalos kényszerét, amikor azt találgatja, hogyan nevezték egykor ezt vagy azt az utcát. Bár Romániában egyesek újabban arra is törvényt próbálnak hozni, hogy milyen utcának kell lennie kötelezően minden városban. Például az 1918. december elsejéről elnevezett utcának. Horzsolódnak hát egymáshoz még a székelyföldi kisvárosokban is régi és új utcanevek, ki-kiserken itt-ott az utcatáblák mellett a vér.

Végül pedig van a tét nélküli város, a szélfújta porból, csillogó üvegből, vastagon felkent ajakrúzból, nehéz parfümökből, aranyból, ezüstből, fekete macska szőréből, görögös ízekből, frissítő hólyagos esőből összerakott város: Bukarest. Amely nem az enyém, nem felelek érte, nem vonhatnak kérdőre miatta, de élek ott, tárgyalok, győzők, veszítek, eredményre jutok, kudarcot vallok. Ostromló vagyok ott, nem ostromlott, de valójában nem a várost akarom megszerezni, hanem valami mást, megértést, barátságot, empátiát. Tisztázást. Régebb nem szerettem, ma már időnként jól érzem magam ott. Néha jó idegennek lenni, nem felelni semmiért, nem félni éjjel-nappal, hogy elveszítjük a várost

Mi lehet a megoldás? Ez a teljes idegenség, ez a bukaresti oldottság, eloldozottság úgysem adatik meg mindenkinek, nem is kell igazán, meg aztán inkább költészet, inkább filozófia, mint mindennapi valóság. Egész városban sem élhetünk, úgy tűnik, olyan városban, amely teljesen a miénk. Hát be kell rendezkedni ezekben a fél városokban, figyelni egymást és elképzelni, hogy egyszer majd ugyanazon az utcán megyünk végig mindannyian. Ugye milyen naiv vagyok? De ki lehetne-e bírni másképpen? És akkor még nem is beszéltünk arról, hogy Gárdonyi Géza megszakíthatta az *Egri csillagokat* ott, ahol miénk a győzelem, és a regény végén a szomorú megkönnyebbüléssel hulldogáló hó elfedi a jövőt, Bornemissza Gergely keserves halálát a Jedikulában, de már Molnár Ferenc nem titkolhatta, hogy mindegy, ki győzött, ha úgyis vége a grundnak. Ezt kellene elkerülni!